

Афанасьєв О.С.

УДК 913:911.3(477.6)

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНА СПАДЩИНА ПОЛЬСЬКОГО НАРОДУ НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ

Вступ. В історії суспільно-географічного розвитку Південно-Східної України (що приблизно збігається із загальними обрисами сучасних Дніпропетровської та Запорізької областей), як і в цілому України, завжди вагому роль відігравали народи-сусіди, етнічний компонент традицій природокористування яких органічно інтегрувався у традиції автохтонного етносу. Особливо притаманні такі тенденції буди для регіону Середнього Придніпров'я, поліетнічний склад населення якого складався упродовж тривалого історичного періоду. Проте найбільш відчутний вплив на цей процес зробили суспільно-політичні події XIX – XX століть, в першу чергу переселення різних соціальних і етнічних груп на світанку промислової революції, серед яких виявилися і поляки.

Взаємини Польщі та України мають багатовікову історію. Історія поляків в Україні налічує століття і має глибокі корені і традиції. Через вузькість джерельної бази польський період історії регіону Катеринославщини (Дніпропетровщини) є чи не найскладнішим для вивчення. Тим не менш, до сьогодні збереглася як певна джерельно-документальна база, так і цінні географічні артефакти, аналіз яких дозволяє розкрити роль і значення польської етнічної громади у становленні особливостей і традицій природокористування у Промисловому Придніпров'ї, систематизувати і оптимально використовувати історико-культурну спадщину цього етносу у справі розвитку регіонального туризму (передусім історико-індустріального, особистісного, ностальгійного, культурологічного, сакрального, історико-подієвого та інших видів).

Метою і завданням статті є дослідження суспільної місії польської громади на теренах ПдСУ, з'ясування чинників, історико-географічних передумов формування польської громади, їхньої ролі у формуванні промислового типу природокористування, притаманного сьогодні для регіону. Об'єктом дослідження є історична географія спадщини польської громади на теренах ПдСУ, зокрема, у Дніпропетровській області.

Вихідні передумови. Важливими історичними джерелами про поляків в регіоні є праці французького інженера на польській службі, будівельника фортеці Кодак, Гійома Левассера де-Боплана. Питання регіональної етнічної, господарської історії були об'єктом наукових праць В. Антоновича, І. Крип'якевича, О. Левицького, Я. Новицького, Л. Похилевича, М. Ткаченка, Д. Яворницького та багатьох інших як істориків, так і географів-краєзнавців. Значний вклад у вивчення теми внесли Д. Багалеї, А. Велицин, А. Гакстенгаузен, А. Ісаєв, О. Калакура, П. Каменський, С. Шелухін та ін. В радянський період вагомих внесок у вивчення теми внесли В. Кабузан, Є. Дружиніна, В. Зеленчук та ін. Проте з позиції ретроспективного аналізу процесів формування і розвитку польських громад в окремих регіонах України, особливо у південних і східних, наявні лише поодинокі несистематичні наукові публікації. Так, у роботах істориків і краєзнавців Л. Малиновського, Я. Бойка, А. Бачинського, А. Красюка, Г. Кязимової, І. Серова, Е. Плеської, І. Кулініча і Н. Кривця, Є. Бачинської, А. Кудряченка, Н. Шевчука, О. Слоневського, поряд із загальною характеристикою процесу заселення і освоєння регіону Середнього Придніпров'я міститься також цікавий матеріал про перші польські поселення, про взаємовідносини поселенців-колоністів з російським урядом і місцевим населенням, їх внесок у розвиток економіки, духовне життя краю тощо.

Виклад основного матеріалу. Усі об'єкти, що можуть визначатися як історико-культурна спадщина польського етносу на теренах Середнього Придніпров'я, може бути класифікована на наступні категорії:

1) *спадщина політико-географічного змісту («спадщина в пам'яті»)* – історичний зміст процесів встановлення володарювання Королівства Польського й Речі Посполитої на землях регіону; міститься в історико-географічних картах, документах, історичних дослідженнях; є вагомим складником при організації й проведенні тематичних екскурсій, в яких передбачені екскурсійні розповіді щодо відповідних політичних подій;

2) *спадщина у вигляді заснованих й розвинутих населених пунктів* за часи польського панування або за активного сприяння представників польського етносу; проявляється в самому факті існування населених пунктів, «зобов'язаних» своїм розвитком етнічним полякам, можуть бути представлені в туристському процесі як матеріальне надбання українського народу внаслідок тісної плідної співпраці із польським етносом;

3) *спадщина у вигляді архітектурних й монументальних споруд*, що з'явилися і дійшли до сьогодні внаслідок активної культурологічної, сакральної (релігійної), монументальної діяльності представників польських громад в тій чи іншій місцевості, населеному пункті; перш за все це об'єкти культурної архітектурні – костьоли, церкви, будинки, виробництва тощо;

4) *духовна спадщина у вигляді пам'яті про видатних представників польського етносу*, що народилися, проживали, або певний відрізок свого життя працювали на теренах Середнього Придніпров'я, сприяли духовному й культурному, економічному й соціальному його розвитку; ця спадщина є підґрунтям для залучення та приваблення до регіону туристів у т.зв. особистісні й меморіальні тури, що присвячені відвідуванню місцевостей, пов'язаних із життям певних видатних осіб;

5) *духовна спадщина у вигляді топонімічних пам'яток* – географічних назвах польського походження, що збереглися за населеними пунктами, об'єктами географічного середовища тощо; певна

«вмотивованість» (сенси, семантичне значення) географічної назви часто слугує яскравим описом її свідченням про культурологічний етновплив, визначає «фонетичну привабливість» місцевості чи об'єкту, постає його додатковою атракцією для зацікавленої, тематичної аудиторії відвідувачів-туристів.

Нами детально досліджені всі ці категорії спадщини польського народу. Але детальніше зупинимося лише на окремих з них, що характеризують роль і внесок поляків у становлення регіону як крупного промислового центру.

Поляки стали обживати терени Катеринославщини від початку XIX століття. Це зумовлено тим, що частину розділеної польської держави силою було включено до складу Російської імперії, і багато кваліфікованих фахівців – інженерів, техніків і робочих різних спеціальностей – будівельників, залізничників, металургів, а також освічених гуманітаріїв – викладачів, лікарів – їхали працювати з Польщі до України, особливо до Катеринославського Придніпров'я, де наприкінці XIX століття розпочиналася «промислова революція».

На Лівобережжі України частка поляків не перевищувала 0,1–0,2% жителів регіону. Займаючи порівняно невелику питому вагу серед населення регіону, поляки, як і в Східній Галичині, відігравали важливу роль в економічному та культурному житті, володіючи великими земельними угіддями, професійним та інтелектуальним потенціалом. Вони брали участь у технічному переоснащенні промисловості, проектуванні та будівництві заводів, фабрик, залізниць, розвитку науки, техніки, військової справи, охорони здоров'я, торгівлі. За участю польського капіталу і спеціалістів було перебазовано з Варшави до Кам'янського (Дніпродзержинськ) металургійний комбінат, постали металургійний завод в Олександрівську (Запоріжжя), три заводи в Катеринославі (Дніпропетровськ), низка шахт біля Кривого Рогу та Нікополя. Напередодні революції 1917 р. польський капітал разом із нерухомістю та готівкою на теренах підросійської України становив близько 2 млрд руб. [1]. Вагомим був внесок поляків у технічний прогрес, розвиток науки та культури. 87 представників польської інженерної думки Наддніпрянської України були об'єднані в Товаристві польських техніків. Польський конструктор *А. Зборовський* проектував Кам'янський металургійний завод, інженер *К. Адамовський* був директором Катеринославського металургійного заводу [2].

Суттєвий зв'язок із польською громадою має сучасне місто Дніпродзержинськ (кол. назва – Кам'янське). Дійсно, засноване воно було не поляками, а українськими козаками, але перетворення маленького козацького зимівника-села у потужне промислове місто пов'язане саме із польським слідом в історії Придніпров'я.

16 травня 1886 року виникла акціонерна компанія «Південноросійське дніпровське металургійне товариство» (ПРДМТ), що почала будівництво в с. Кам'янському Дніпровського металургійного заводу – ця дата вважається датою народження заводу; випуск продукції на заводі розпочався 2 березня 1889 р. Підприємство було створене шляхом об'єднання «Товариства Варшавського сталеливарного заводу» і бельгійської компанії «Коккеріль», що знаходилося на межі банкрутства. 27% капіталу в нім належало французьким компаньйонам [3]. Вже через декілька років Дніпровський завод став флагманом металургійної промисловості півдня Росії, а потім і всієї Європи. Ключові позиції в адміністрації підприємства, а також середовищі службовців та інженерів до самої революції і бурхливих років Громадянської війни займали польські дворяни [7].

Поруч із підприємством за кілька років зросло справжнє містечко – заводське селище, що складалося з так званої Верхньої та Нижньої колоній. Назви останніх зумовлені їх розташуванням на двох терасах правого берега Дніпра. До Кам'янського приїздили вчителі, лікарі, оселяються торговці, ремісники, державні службовці. В 1913 р. зафіксовано 44 види діяльності мешканців [5]. В селі з'являються громадські, освітні, культурні та духовні заклади міського типу. Населення стає багатонаціональним: здебільшого це росіяни та українці (24475 чоловік), 14175 – поляки, 284 – німці, 1220 – євреї [4]. Виникнення великого підприємства призвело до різкого росту населення. Якщо в 1787 р. кам'янчан налічувалося 988 чоловік, то за переписом 1897 р. – вже 26158. За 1913 р. в с. Кам'янському – вже 40407 мешканців [5]. Обрисами заводське селище все більше нагадувало місто, поруч існувала сільська частина. В 1913 р. було піднято питання про надання с. Кам'янському статусу міста. Через кілька років, 3-го червня 1917 р., рішенням тимчасового уряду село було переведено в ранг міста й отримало назву «город Каменский» [4].

Першим директором-розпорядником Дніпровського заводу і його фактичним творцем був дійсний статський радник *Ігнатій Ігнатійович Ясюкович*. Біографію і роль цієї видатної людини у становленні Придніпров'я як крупнішого металургійного центру Росії та усїєї Східної Європи добре розкрив у своїй книзі «Ігнатій Ясюкович: ім'я в історії» [6] краєзнавець О.Ю. Слоневський.

Українські землі дали Польщі багатьох видатних осіб, як-от, наприклад, двох королів – Михайла Вишневецького та Яна Собеського, кількох видатних полководців та політиків. Водночас і Польща «надала» Україні видатних діячів культури, політики, військової справи, талановитих управлінців тощо. У XIX ст. польська громадськість була помітним чинником політичного життя Російської імперії. З метою систематизації інформації про видатних поляків, доля яких була пов'язана тим чи іншим чином із теренами Катеринославщини-Дніпропетровщини, нами створена інформаційна база даних (реєстр) «Видатні поляки Катеринославщини-Дніпропетровщини». Сюди увійшли імена тих осіб польської національності, які довго жили на території регіону і залишили деякий слід в історії його науки, культури, політики або промисловості, особи з безперечними польськими коренями. З метою фіксації інформації щодо відвідування регіону видатними представниками Польщі, до реєстру включені також деякі видатні особи польської національності, які одно- чи кількаразове бували на теренах Середнього Придніпров'я. У обмеженій кількості представлені особи польської національності, які сьогодні обіймають високі

**ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНА СПАДЩИНА ПОЛЬСЬКОГО НАРОДУ НА ТЕРИТОРІЇ
ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ**

адміністративні чи церковні посади. Варто одразу зауважити, що нами враховувалися тільки ті видатні діячі – представники польського етносу, що мали відношення до території, яку сьогодні обіймає Дніпропетровська область, тобто, не враховувалася діяльність польських громад місцевостей сучасної Запорізької області, але враховувалася діяльність польської громади Криворіжжя (м. Кривий Ріг до 1919 р. відносилося до Херсонської губернії). Загальна кількість записів у базі даних нараховує 50. До бази внесені наступні видатні польські діячі:

1. Адамович ??.	26. Конєцпольський Адам
2. Адамовський К.	27. Конєцпольський Станіслав
3. Арцишевський Ілля	28. Лісовський Антон
4. Арцишевський Кшиштоф	29. Лісовський Роберт Антонович
5. Бродницький Альберт Вікентійович	30. Лопацинський Медард Вацлавович
6. Бродницький Леонід Альбертович	31. Макомаський Адольф Станіславович
7. Бродницький Сергій Альбертович	32. Падевський Станіслав
8. Бучек Мар'ян	33. Полонус Бенедиктус
9. Вольф Михайло	34. Потоцький Стефан
10. Гіляровський Володимир Олексійович	35. Радзімінський Броніслав Гаргонієвич
11. Гужевський Людвіг Сигизмундович	36. Райхерт Рудольф
12. Гузик Казимир	37. Ріслінг Георг
13. Дзержинський Владислав Едмундович	38. Святополк-Мирський Петро Дмитрович
14. Дзержинський Фелікс Едмундович	39. Скальковський Аполлон Олександрович
15. Достоевський Андрій Михайлович	40. Сквірецький Вінцентій
16. Дубравський Леонід	41. Сундгрєн Ернєст Альбертович
17. Дукарт Якуб	42. Суска Блажей
18. Жолтовський Ян	43. Токаж Павло
19. Закржевський Осип	44. Хартман Валентин
20. Зборовський А.	45. Хорманський Мар'ян
21. Зборовський Самійло Мартинович	46. Чарнецький Стефан
22. Зєслінгер Іаков	47. Шамне Іоан
23. Зібінні Домінік	48. Шефер Рафаїл
24. Кєсслер Йозєф	49. Ясюкович Ігнатій Ігнатійович
25. Квасневський Олександр	50. Ясюкович Станіслав Ігнатієвич

Якщо проаналізувати цей перелік видатних осіб за напрямками їхньої діяльності, то побачимо, що серед них значно переважають представники церковної сфери – 18 осіб (36%). Наступні за представленістю є діячі промислового комплексу – інженери, промисловці, підприємці – 14 осіб (28%) (рис. 1). Ці два показники свідчать про вагомую роль польської громади, яку вона відігравала як в процесах промислового освоєння регіону, так і в напрямі забезпечення потреб у формуванні духовних осередків своєї діяльності. Інші сфери діяльності розподілилися наступним чином: політики – 10 осіб, вчені, журналісти, художники – 5 осіб, військові – 3 особи.

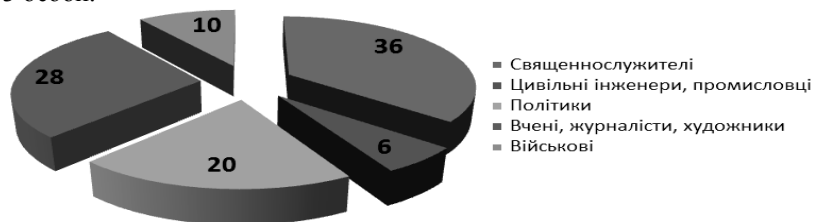

Рис. 1. Відсоткове співвідношення внесених до бази даних «Видатні поляки Катеринославщини–Дніпропетровщини» осіб за сферами їхньої діяльності

Якщо ж проаналізувати складену базу даних за часом активної діяльності в регіоні видатних представників польської громади, то можна виділити наступні 5 періодів в її існуванні, яким відповідає певна кількість осіб:

1) період залучення Українського Степу до сфери територіальних інтересів Польської держави і боротьби із Запорозькою Січчю (XIII–XVII ст.) – 9 осіб;

2) період активної ролі польської громади у розвитку місцевого самоврядування Катеринославської губернії (40–80-ті рр. XIX ст.) – 8 осіб;

3) період інтенсивного промислового освоєння регіону (початок «Промислової революції») і формування капіталістичної економіки (80-ті рр. XIX – поч. XX ст.) – 22 особи;

4) період радянського «прихованого» існування польської громади (від 20 рр. XX ст. до поч. XXI ст.) – 4 особи;

5) період активного відродження діяльності польської громади, передусім у духовному плані (з поч. XXI ст.) – 7 осіб.

Наочно розподіл видатних представників польського етносу, що жили, працювали або мали певне кількарразове відношення до Катеринославщини-Дніпропетровщини, ілюструє рис. 2.

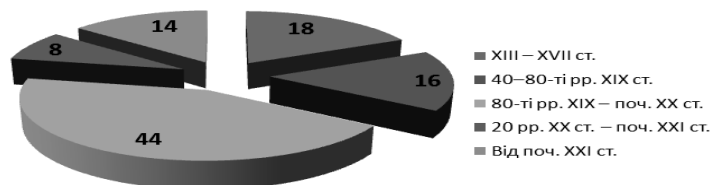

Рис. 2. Відсоткове співвідношення внесених до бази даних «Видатні поляки Катеринославщини–Дніпропетровщини» осіб за часовими періодами (історичними етапами) їхньої діяльності

Отже, побудована база даних «Видатні поляки Катеринославщини–Дніпропетровщини» наочно відображає специфіку діяльності польської громади як за фаховою, так й просторово-часовою ознаками. Складена база даних може бути використана для розробки екскурсійних маршрутів по місцях життєдіяльності видатних поляків (що особливо корисно для особистісного, ностальгічного видів туризму), по районах видатних подій (подієвий туризм), тощо.

З метою формування до Дніпропетровського регіону туристичних потоків по напрямках історико-пізнавального, культурологічного, особистісного видів туризму, необхідним є розробка комплексу турпропозицій, які б потенційно могли зацікавити майбутніх туристів. Зокрема, в якості потенційних туристів ми розглядаємо громадян Польщі. Для цього, по-перше, як показує аналіз, в регіоні наявна достатня ресурсна база, а по-друге, це актуальне з причин проведення в Україні вже менше, ніж через рік, спільно з Польщею Чемпіонату Європи з футболу «ЄВРО-2012», що однозначно відзначиться й певним поживленням туристського інтересу і до Дніпропетровщини, навіть незважаючи на те, що жодне з міст регіону безпосередньо футбольних матчів не прийматиме.

З цією метою нами пропонується пізнавальний екскурсійний маршрут «Польська спадщина міста Дніпродзержинська» або «Слідами Ігнатія Ясюковича», що прокладений вулицями сучасного м. Дніпродзержинська та приміськими шляхами між колишніми Катеринославом та Кам'янським (рис. 3). Обрання м. Дніпродзержинська в якості основного для туристського маршруту зумовлене передусім значною концентрацією пам'яток польської культурної спадщини саме у цьому місті. Основна тема екскурсії – історія та сьогодення Кам'янського – Дніпродзержинська, його визначні місця, пов'язані із «польським слідом» в історії формування промисловості регіону, роль видатного громадянина міста польського походження – Ігнатія Ясюковича – у розвитку металургійної галузі міста та регіону в цілому. Мета екскурсії – ознайомлення туристів з основними історико-культурними пам'ятками Кам'янського – Дніпродзержинська, які дають цілісне уявлення про специфіку міста та польську громаду.

Основна лінія маршруту екскурсії передбачає наступний напрямок переміщення: м. Дніпропетровськ, площа Леніна – м. Дніпродзержинськ, Музей історії м. Дніпродзержинська – Монумент «Прометей» – Музей історії Дніпровського металургійного комбінату (ДМК) – Пам'ятний знак Ігнатію Ясюковичу – Свято-Миколаївський собор – костюл Святого Миколая – м. Дніпропетровськ, площа Леніна. Резервний маршрут передбачає заміну того чи іншого об'єкта основного показу відвідуванням греблі Дніпродзержинської ГЕС, Голубого озера (Єлизаветівський кар'єр), смт. Петрівка тощо. Орієнтовна тривалість екскурсії 200 хв., протяжність маршруту екскурсії близько 60 км. До маршруту розроблена технологічна картка та складені паспорти основних об'єктів показу. Екскурсія має значний пізнавальний, виховний, інформативний зміст, розкриває особливості й історію оселення й розвитку у Кам'янському–Дніпродзержинську польської громади, формування потужного промислового комплексу від самого початку Промислової революції в Російській імперії.

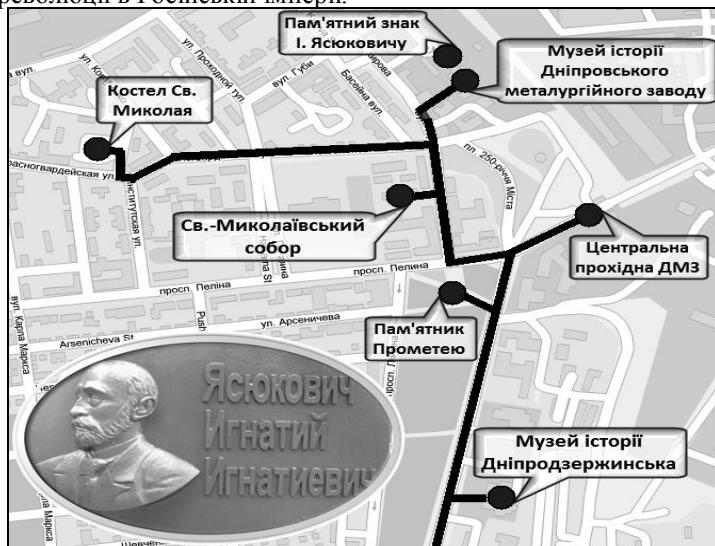

Рис. 3. Картографічна лінія туристичного маршруту «Польська спадщина міста Дніпродзержинська» або «Слідами Ігнатія Ясюковича» територією м. Дніпродзержинська

Сподіваємось, що вітчизняна туристична галузь долучиться до ідеї та залучить до активного використання й пропагування туристських ресурсів Дніпропетровщини наш продукт, адже, наприклад, досвід тих же польських туристичних фірм, які мають численні тури українськими, білоруськими, литовськими пам'ятними місцями, вказує на добрі перспективи розвитку аналогічного напрямку туристичних послуг і в Україні в цілому, та на Дніпропетровщині зокрема.

Джерела та література:

1. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / О. Калакура. – К. : Знання України, 2007. – 508 с.
2. Калакура О. Теоретико-методологічні засади історико-етнополітологічного дослідження польської меншини в Україні ХХ століття / О. Калакура // Етнічна історія народів Європи. – К., 2006. – Вип. 21. – С. 59-64.
3. Пеетерс В. Сталь у степу / В. Пеетерс. – К., 2010. – 104 с.
4. Самойленко О. Жителі Кам'янського. Хто вони? / О. Самойленко // Думка : газета. – 1994.
5. Самойленко О. М. Старе Кам'янське й околиці : топонімічний словник-довідник / О. М. Самойленко, Л. А. Кравцова. – Дніпродзержинськ, 1994. – Матеріали музею історії м. Дніпродзержинська.
6. Слоневский А. Ю. Игнатий Ясюкович: имя в истории / А. Ю. Слоневский. – Д. : Пороги, 2009. – 219 с.
7. Слоневський О. Ю. Дворянське гніздо Кам'янське / О. Ю. Слоневський // Експедиція ХХІ. – 2009. – № 6 (84). – С. 8-9.

Троценко О.В.

УДК 913:911.3(477.6)

РОЗРОБКА СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ ТУРИСТИЧНОГО ДОВІДНИКА-ПУТІВНИКА «ЛЕГЕНДИ МІСТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКА» ЯК СКЛАДОВОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Вступ. Туристична галузь на сьогодні є головним джерелом прибутків для багатьох країн, що визначається відносно низькою затратністю та собівартістю, швидкістю повернення грошей, помірним використанням природних та антропогенних ресурсів території, популярністю та престижністю туризму як виду дозвілля серед широких верств населення. Це зумовлює напружену конкурентну боротьбу між країнами та туристичними регіонами, в якій на сьогодні важливого значення набувають засоби брендінгу, іміджмейкінгу та PR-технологій, адже саме позитивний туристичний імідж або розрекламований туристичний бренд є головним важелів впливу на туристичну мотивацію.

Актуальність проблеми полягає у необхідності розробки та реалізації комплексної маркетингової стратегії в умовах розвитку туристичної галузі окремих регіонів та міст України, пріоритетним напрямком якої має стати туристичний брендінг та створення позитивного іміджу – головний механізм залучення туристів та інвесторів, а отже й прибутків. Важливою складовою позитивного туристичного іміджу міста Дніпропетровська є міфи та легенди, що є важливим інформаційним ресурсом, доступним для різних верств населення, адже є відомим факт, що саме інформація про об'єкт, а не сам об'єкт найчастіше виступає головною туристичною атракцією (наприклад, місця видатних подій, перебування видатних діячів тощо).

Стан проблеми. Аналіз ринку туристичних показав не тільки відсутність видань - літературно-художніх збірок легенд, туристичних довідників, супутньої інформації тощо, а й взагалі відсутність будь-яких досліджень з приводу збирання та узагальнення міфів, легенд та цікавих історій, пов'язаних із Дніпропетровськом. При цьому для провідних туристичних центрів Європи та окремих регіонів та міст України (зокрема для Львова, Карпат та Криму) вже створено прототипи проекту, що пропонується – літературні збірки легенд [1], [2], [3].

Тому **метою** проекту є розробка концептуальної структури та укладання змісту туристичного довідника-путівника «Легенди міста на Дніпропетровська».

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- Розробка концепції довідника: структури, принципів розміщення та подання інформації, критеріїв відбору та класифікації відомостей що подаються тощо

- Визначення можливостей інформаційного наповнення довідника – принципів відбору легенд, міфів та цікавих історій міста Дніпропетровська із різних джерел – писемних (документальних та неопублікованих), вербальних (зі слів мешканців, старожилів, із переказів тощо), графічних тощо, із визначенням ступеня достовірності кожної історії.

- Вивчення можливостей впровадження довідника в туристичну галузь.

Виклад основного матеріалу. В ході попередніх досліджень [4], [5], було виявлено, що найпривабливішим туристичним ресурсом завжди виступає інформація (відомості про країну подорожі, регіон або місто, окремі об'єкти, події та явища, що подаються гідом, екскурсоводом, в туристичному путівнику або в ЗМІ). Саме інформація приваблює туристів та формує ти чи інші уявлення про територію та її туристичні можливості, а отже впливає на рішення туриста щодо можливостей здійснення подорожі. Особливим видом інформаційних туристичних ресурсів виступає міфи та легенди, які на відміну від